

ЖЕНСКИ НАКИТИ ЗА ГЛАВА ОТ С. КРАЙНЕНЦИ, ДУПНИШКО

Бисера Томова

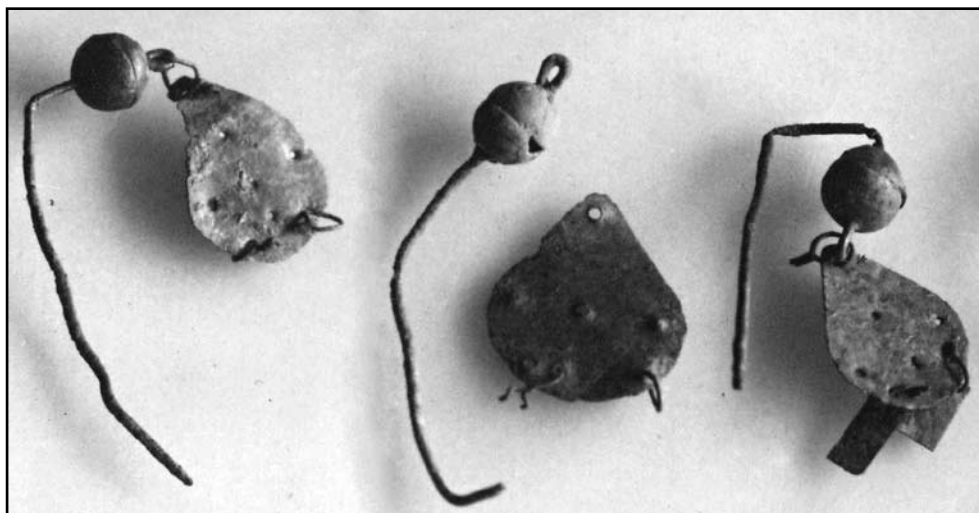
При полска работа в околностите на с. Крайненци, Дупнишко е разкрит гроб със запазени кости и череп. Върху последния и около него са открити и предадени в НИМ четири игли и части от диадема¹ (обр. 1-4). По стил и изработка те принадлежат на епохата XVI-XVIII в. Намирането в погребение паметници от това време е редкост и всеки един нов случай обогатява познатият ни за накитите и външния вид на българката през този период. Поради това ще разгледаме по-подробно находката.

1. Бронзова игла (инв.№ 12578). Направена е от обла тел дълга 4,5 см, към която е припоена медна сферичка с халкичка. Сферичката е изработена от две части споени една с друга. На халкичката е окачена капковидна трепка, висока 1,6

см. Изработена е от сребърна пластинка с 6 дупчици. В долните две са запазени телени халкички, на които са висяли други трепки (обр. 1а и 3а). Иглата е огъната под прав ъгъл и е леко изкривена.

2. Игла със същите размери (инв.№ 12579), но с откъсната трепка. Иглата е огъната и с подвит долен край. (обр. 1б и 3б)

3. Игла подобна на предишните (инв.№ 12581). Върху окачената на сферичката трепка са запазени в долния край правоъгълни тенекийки. Освен капковидната трепка е имало и друга украса, от която е останала халкичка с усукани телчета. Иглата е прегъната под прав ъгъл и долният ѝ край е отчупен. Тя е дълга само 3,4 см (обр. 1 и 3в)

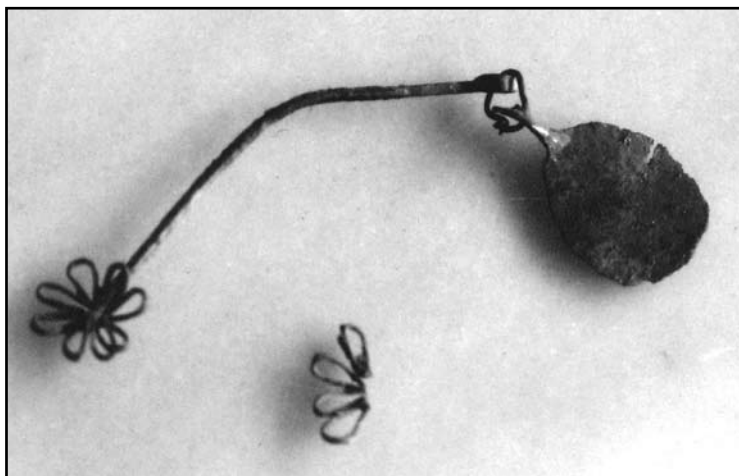
Обр. 1. Бронзови игли за коса от Крайненци, Дупнишко № 1, 2 и 3.

4. Бронзова игла, която завършва с ухо, на което е окачена трепка (инв.№ 12580). Трепката е пукната от дясно. На тази игла е била нанизана осемлистна розетка. Иглата е дълга 4,5 см. Диаметър на розетката е 1 см. Заедно с тези игли е прибрана и част от втора такава розетка, от която са запазени 4 листенца (обр. 2 и 3г). Тази втора розетка може би е била нанизана на същата игла, но може би е била нанизана на същата игла, но може би подобни розетки са били нанизани и върху другите игли. Филигранът е добре познат на българските златари. Техниката за източване на тънка сребърна нишка е известна от дълбока древност и е използвана от траките². Бижутата, украсени със сребърен филигран са работени в цяла България през късното средновековие³. Известен е фрагмент от пафта от с. Хърлец, Врачанско, трезориран в края на XVII в.⁴ Така че използването на финни филигранени розетки като част от украсата на женски накит може да се приеме като нещо обичайно. Особено то е, че розетките от филигран са били не припоени към накита, а са се нанизвали на самата игла свободно.

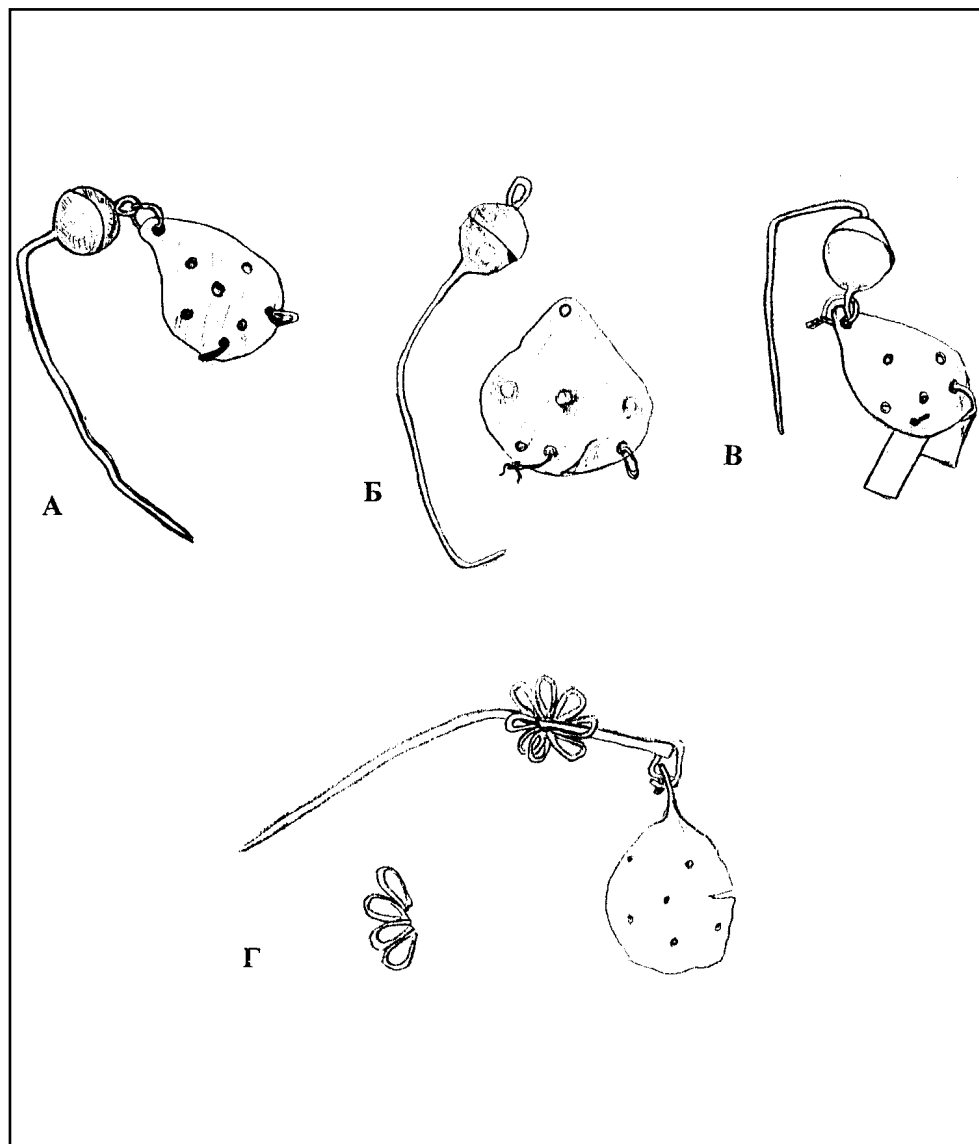
5. Пет фрагмента от диадема и 26 медни копчета (инв.№ 12582). Диадемата

е изработена от трикотажна лента с ширина 2 см. Върху нея е поставена кожена ивица с ширина 1,8 см. Със замба тя е пробита през 1,5 см (обр. 4 и 5). През всяка дупчица минава халкичката на копчетата, за да се пришият към трикотажната лента. Тя е изплетена от памучен конец, усукан от три нишки. Този вид конец се нарича трояк⁵. Днес лентата е кафява. Вероятно е променила първо началния си цвят. Той е бил светъл. Копченцата са с диаметър 0,6 см и височина 1,2 см. Те са изработени от две части с полусферична форма. Към едната е прикачена халкичката за зашиване, другата има леко разширение нагоре. Най-голямото парче лента е дълго 6,5 см (обр. 4).

Иглите, завършващи с топчета или друга украса се използват от най-дълбока древност. През средновековието те са съществени украшения на дрехи, шапки и кърпи. Изработени са от благороден метал и скъпоценни камъни са част от прикята на невестата или се споменават в описи в завещания⁶. Разгледаните тука игли не намират паралели между известните досега. В некропола край Ловеч са намерени две сребърни игли дълги 5 см завършващи с припоено към края им сфе-

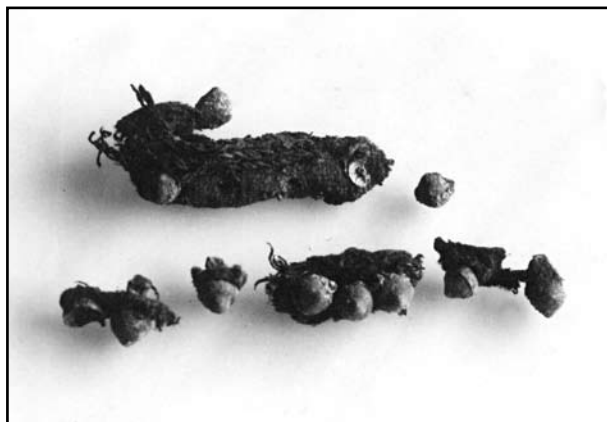
Обр. 2. Бронзова игла за коса.

Обр. 3. Рисунка на иглите за коса.

рично топче⁷. Датирани са в XIII в. Сребърна, позлатена игла е открита забодена върху добре запазена сърмена ивица обвита около черепа на гроб № 13 от некропола при Крумово кале, Търговишко.⁸ Тя е дълга 4 см. Изработена от сребърна тел и завършва с кухо кръгло топче. Датира се XII-XIV в. Нашите игли са работени зна-

чително по-късно. Те са украсени с капковидни и правоъгълни трепки, изработени от тънка сребърна ламаринка. Скачени са подвижно със сферичния край. Трепки от този вид се употребяват още в средата на XIII в. виждаме ги накрая на синджирчетата на сребърни наушници от с. Добрище, Сърбия, датирани точно в 1240 г.⁹ Те са

Обр. 4. Останки от диадемата от с. Крайненци, Дупнишко.

Обр. 5. Рисунка на Швайгер на момиче от София от 1578 г.

триъгълни. С течение на времето трепките стават все по-чести и се употребяват за различни видове накити. Върху иглите, обаче те все още не се срещат много често. Намираме капковидни трепки от плоска ламела като украса на игла за коса от с. Зъвоайа, край Браила, Румъния¹⁰. Тя е част от съкровище, укрито в края на XIV-XV в. Л. Думитриу я отнася към типове игли, употребявани XII-XIV в. и изработвани южно от Дунава¹¹. У нас са засвидетелствани някои накити: като например наушници и висулки.¹² Само наушницата от Пазарджик¹³ е точно датирана и е от XVII в. Следователно трепките с капковидна форма се изработват в широк времеви диапазон XIV-XVII, а вероятно и в XVIII-XIX в.

Диадемата е украсена с медни копчета, чиято форма е твърде конвенционална и не може да бъде времево диференцирана. Накитът, обаче е запазен в рисунките на пътешественици, минали през България през XVI в. При пътуването си в 1578 г. Соломон Швайгер описва и рисува направилите му впечатление дрехи и накити на местното население.¹⁴ На него дължим забележителната рисунка на българско момиче от София (обр. 6). Швайгер с подробности е нарисувал накитите за глава носени от него. Специално са показани множество обици поставени на дясното ухо и носа. Косата е открита и през нея минава тясна лента украсена само със сферички, по всяка вероятност копченца. Този накит за глава силно напомня на диадемата от с. Крайненци, Дупнишко. Виждаме я на рисунката на френския пътешественик Никола де Николе.¹⁵ Той пътува в Турция

Femme de Macedoine

Обр. 6. Рисунка на Н. Де Николе на жена от Македония.

през 1571 г. Пътните му бележки са илюстрирани с множество рисунки от натура и той изрично отбелязва, че те заместват писмените му описания. Така той подчертава детайлно външния вид на хора от различни вери и националности. За нас е особено ценно изображението на жена на средна възраст, определена като македонка. На главата си носи богато украсена, разширяваща се нагоре шапка, на която са окачени и апликирани допълнителни украшения. Под нея, обаче, върху косата се вижда тясна лента с двоен ръб и сферични топчета (обр.7). Тук също виждаме един точен паралел на диадемата с копчета от с. Крайненци. Не знам точно от кой край на страната е рисувана македонката, но като

имаме предвид маршрута му в Турската империя, рисунката е от югозападните части на днешна България. Диадемата на главата на момичето минава от покрай ушите от горе надолу, докато тази на жената е поставена хоризонтално, за да се вижда изцяло. Тази тясна скромна украса явно е носена както от девойки, така и от по-възрастни омъжени жени, носещи специална шапка с форма на обърнат конус.

Четирите игли са закрепвали нещо допълнително. Трите от тях са изкривени под прав ъгъл. Те са били забодени върху нещо сравнително твърдо и крайчетата с украсата са били перпендикулярно към него. Вероятно това е била шапка и трите игли са прикрепяли воал или кърпа към

нея. Четвъртата игла, обаче, е само леко огъната. Тя е и от друг вид. Може би е прикрепяла нещо плоско, хоризонтално към кърпата или шапката. Това може да е било китка или единично цвете. Не е изключено това да е било и перо. Ако съдим по накитите, погребаната жена е носила не скъпа, но бляскава украса на главата си, а вероятно и тържествено облекло. Част от нея е била тясна диадема от кожа и копчета и е имала и кърпа и шапка с допълнително прикачени цветя или пера. Може би е облечена в празничните си дрехи или в булчинският си костюм.

Накитът за глава от с. Крайненци, Дупнишко има белези според, които да го отнесем към XVI или XVII в.

БЕ ЛЕЖКИ

1. Благодаря на Мария Йосифова, която ми обърна внимание и ми предостави тези интересни паметници.
2. С. Георгиева, Д. Бучински. Старото златарство във Враца. С. 1959, 41.
3. Д. Друмев. Златарско изкуство. С. 1976, 558, №№ 622-633.
4. Б. Томова. Колективна находка от с. Хърлец, Врачанско. Нумизматика и Епиграфика, I, 2003, с. 175-186.
5. Г. Цанев, Ст. Ковачев, Т. Тотев. Терминологичен речник на занаятите в Троянския край. С.1992, 85.
6. Б. Радойкович. Накит код Срба. Белград 1969, 40, 221,252-253.
7. С. Георгиева, Р. Пешева. Средновековни български некропол край Ловеч. ИАИ, XX, 1955, 546-542, обр. 43.4, 3.
8. Д. Овчаров. За един сърмен накит за глава през късното средновековие в България (XII-XIV в.) МПК 1971, 3, 18, обр. 1.
9. Б. Радойкович... Цит. Съч., 350, обр.71
10. L. Dumitriu. Der Mittelalterliche Schniuck des unteren Donaugebietes im 11-15 Jahrhundert, Bucuresti 2001, 29, 139, N 63
11. L. Dumitriu...cit 29
12. Д. Друмев. ...цит съч., 557-558, № 590, от Дряново, № 602, Пазарджик № 603, от Самоков, обр. 590, 602 и 603.
13. Д. Друмев...Цит.съч., 558 № 602, обр. 602
14. S. Schweiger. Ein neue Reisebeschreibung aus Deutschland nah Constantinopol und Jerusalem, Nürenberg 1608. М. Йонов. Немски и австрийски пътеписи за Балканите XV-XVI в. С.1979, 365-383
15. N. de Nicolay. Daus l'Empire de Soliman le Magnifique. Paris, 1989, Presse du CNRS.

FEMALE HEAD DECORATION FROM THE VILLAGE OF KRAININTSI, DUPNITSA REGION

(Summary)

Bissera Tomova

Field works near the village of Krainintsi, Dupnitsa region, happened to reveal a grave. Four copper pins and fragments from a diadem were found over the skull. The pins fastened once a kerchief, perhaps over a hat, a bunch of flowers or a plume. This kind of pins is unknown up to now. The diadem was made by means of fastening copper hollow buttons upon a leather band. Their loops passed through the leather and then were stitched to a knitted band. We can date the decoration to the 16th-18th century. S. Schweiger and N. de Nicolay drew the diadem in 16th-17th century.